

УДК 340.12:334.73(477)

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3577550>

С.О. ГЛАДКИЙ,

професор кафедри правознавства ВНЗ Укоопспілки
"Полтавський університет економіки і торгівлі", доктор юридичних наук,
професор, м. Полтава, Україна; e-mail: s_glad@i.ua;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2616-8664>

ЗАКОНОДАВСТВО ЯК ДЗЕРКАЛО ПРОТИСТОЯННЯ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ВЛАДИ ТА УКРАЇНСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ (1920-ті РОКИ)

S.A. GLADKY,

professor, Chair of Law, Poltava University of Economics and Trade,
Doctor of Law, (Full) Professor, Poltava, Ukraine; e-mail: s_glad@i.ua;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2616-8664>

LEGISLATION AS A MIRROR OF THE CONFRONTATION BETWEEN BOLSHEVIK POWER AND UKRAINIAN COOPERATION (1920S)

АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS), КЛЮЧОВІ СЛОВА (KEY WORDS)

Постановка проблеми. Актуальність історико-правового дослідження взаємин української кооперації та більшовицької влади зумовлена важливістю для історичної долі України подій, що відбулися століття тому (1920-й рік), коли сталося захоплення більшовиками керівництва українською кооперацією задля її подальшої реорганізації за російським зразком. У науковій літературі спостерігається певна недооцінка цих подій, зміщення наголосу на економічні, ідеологічні та політичні їх аспекти, тоді як у сучасних умовах найбільш актуальним видається соціально-інституційний аспект. Відповідно, кооперація розглядається автором як головний осередок становлення громадянського суспільства в Україні першої чверті ХХ століття, а кооперативне законодавство – як інструмент взаємодії та "дзеркало" загалом антагоністичних відносин диктаторської держави і кооперативної громадськості. Основними завданнями статті є з'ясування соціально-правової сутності організаційних заходів щодо кооперації, здійснених в Україні радянською владою у 1920 році та в подальшому, а також окреслення загальної логіки та основних віх розвитку кооперативного законодавства УСРР у контексті визначальних тенденцій трансформації тогочасного українського суспільства. Для вирішення цих завдань було застосовано комплекс наукових методів, зокрема, історичний, логічний, порівняльний, формально-юридичний. **Результатом** дослідження є авторське трактування змісту і значення зазначеного фрагмента української історії. **Висновки.** Напередодні встановлення в Україні радянської влади кооперація являла собою найбільш розвинений інститут громадянського суспільства. Більшовики свідомо нищили кооперативну традицію, але активно використовували матеріальні та людські ресурси кооперативних організацій. Законодавство про кооперацію стало засобом підпорядкування кооперативного руху радянській владі. В УСРР воно творилося за російським зразком. Динаміка розвитку законодавства про кооперацію відображає тактичні коливання в економічній політиці більшовицької влади та її політичному курсі.

Ключові слова: кооперація; кооперативне законодавство; громадянське суспільство

***

Problem statement. The article presents a historical and legal analysis of the relations between the Ukrainian cooperation and the Bolshevik authorities. The author focuses on events that are very important for the historical fate of Ukraine. One hundred years ago, the Bolsheviks seized the leadership of the Ukrainian cooperative organizations for their further reorganization on the Russian model. There is some underestimation of these events in the scientific literature. Researchers focus on the economic, ideological and political aspects of the past, while in the current context, the socio-institutional aspect is the most relevant. Accordingly, the cooperative movement is considered by the author as the main factor in the formation of civil society in Ukraine in the first quarter of the twentieth century. Cooperative law is interpreted as an instrument of unequal interaction between the dictatorial state and the cooperative community and a "mirror" of their relations. The main **purpose** of the article are: to find out the social and legal nature of the reorganization activities in

relation to cooperative organizations that were implemented in Ukraine by the Soviet authorities in the 1920s; defining the general logic and main stages of development of the cooperative legislation of the USSR in the context of the determining tendencies of transformation of the Ukrainian society. To solve these problems, a set of scientific **methods** was applied. These are, first of all, historical, logical, comparative, formal legal method. **Results.** It was found that on the eve of the Bolshevik coup, cooperative organizations were numerous, mass, and economically powerful. More than half of the country's population participated in cooperatives of various kinds. Cooperation in Ukraine was the only mass public movement. For the most part, Ukrainian cooperators were supporters of the creation of a national Ukrainian state and did not support the Bolsheviks. The takeover of Ukrainian cooperatives came about through the establishment of communist control over national cooperative unions. These unions, under administrative pressure, were forced to submit to an all-Ukrainian Consumer Cooperation Center created by a state decision and headed by a Russian functionary and other representatives of the Bolshevik Party. This organization had no cooperative nature. The newly created organization was to provide organizational reception for Russian Soviet cooperative legislation in Ukraine. The acts of Soviet cooperative law had both anti-cooperative and anti-legal content. The decisive tendency for the development of Soviet law in general was the narrowing of the scope of private law and the extension of public law to protect the interests of the dictatorial state. **Conclusions.** The dynamics of the development of cooperative legislation in Soviet Ukraine reflect the tactical fluctuations in the economic policies of the Bolshevik authorities. The strategy remained the same - Bolshevization and the submission to state bureaucracy of all cooperative structures. The Bolshevik government deliberately destroyed the cooperative tradition, but actively used its material and human resources.

Key words: cooperation; cooperative legislation; civil society

Постановка проблеми

Нагальною проблемою сучасної України, як і переважної більшості країн пострадянського простору, є розвиток і зміцнення інститутів громадянського суспільства. На початку 1990-х років останнє перебувало в зародково-деформованому стані як наслідок комуністичного експерименту над суспільством, що тривав сімдесят років. До початку цього експерименту серед інститутів громадянського суспільства найбільш динамічно та продуктивно розвивались кооперативні організації.

Століття тому – навесні 1920 р. – сталися події, завдяки яким відбулося організаційне підпорядкування української кооперації більшовицькій владі, що утверджувалася на багнетах російської Червоної армії. Історична наука, як видається, не надає цим подіям належної ваги (хоча досліджень цього періоду історії української кооперації чимало). Однією з перших спроб аналізу процесу становлення радянського кооперативного законодавства у контексті розвитку радянської кооперації була праця українського вченого-кооператора Ф. Крижанівського [1]. Його підхід, як і підхід інших радянських авторів, був "вписаний" в рамки панівної ідеології і характеризувався певним ігноруванням традиційних кооперативних принципів і заангажованим сприйняттям радянської дійсності загалом. Праці всесвітньо визнаних теоретиків кооперації, які видавалися в ті роки на Заході (серед них, наприклад, В. Тотоміанц (V. Totomianz, 1928) [2]), українським кооператорам були недоступні.

Вивчення соціально-історичних аспектів кооперативного руху 1920-х років у пострадянський період було закладено працями С.В. Кульчицького [3] та В.І. Марочка [4]. Ці автори ввели до наукового обігу величезний фактичний матеріал з історії кооперації та її стосунків з радянською владою, здійснили його аналіз з нових теоретичних позицій, співзвучних осмисленню історії України західними вченими (див., наприклад, працю П.Р. Магочі (P.R. Magocsi, 1996) [5]. Втім, всі ці праці не реалізують методології сучасної історико-правової науки, спроможної забезпечити загальнотеоретичне юридичне осмислення історичних фактів. Крім того, деякі з цих фактів, як, наприклад, обставини створення Вукопспліки та більшовицької реорганізації української кооперації за російсько-радянським зразком, потребують спеціальної уваги. Є підстави вважати, що саме ці події на фундаментальному рівні (у вимірі повсякденних соціальних взаємодій, в якому коріняться й політичні та правові трансформації) істотно вплинули на визначення вектора подальшого розвитку українського суспільства на багато десятиріч. Це один із найбільш глибоких і руйнівних "російських слідів" в українській історії.

Тому метою статті є з'ясування історичних чинників, що вплинули на формування взаємин більшовицької влади й української кооперації, та ролі законодавства у їх розвитку. Фактологічною підставою та мотивом до написання статті став 100-річний ювілей створення Вукопспліки – найпотужнішої кооперативної організації в радянській Україні. Новизна роботи полягає в

спробі осмислення історії кооперації та кооперативного права України зазначеного періоду в контексті теорії громадянського суспільства та уявлень про процес його становлення на українських землях. Завданнями статті є: осмислення ролі кооперації в становленні громадянського суспільства в Україні на початку ХХ століття; з'ясування соціально-правової сутності організаційних заходів щодо кооперації, здійснених в Україні радянською владою у 1920 році та в подальшому; окреслення загальної логіки та основних віх розвитку кооперативного законодавства УСРР у контексті визначальних тенденцій трансформації тогочасного українського суспільства; історична оцінка ролі російського чинника у зазначених процесах.

Кооперація як чинник розвитку українського громадянського суспільства

На початку ХХ століття кооперація як у Західній Європі, так і в Україні, була помітним явищем майже в усіх сферах суспільного життя – економічній, культурно-побутовій, духовній, соціально-політичній, а також у царині права. Більшість країн світу зберегли кооперативну традицію та потужний кооперативний сектор економіки, про що свідчать дані Міжнародного кооперативного альянсу: сьогодні членами близько 3 мільйонів кооперативів є понад 12 % населення планети [6]. На 01.02.2020 року в Україні зареєстровано 28106 кооперативів [7], але їх роль у житті суспільства є малопомітною. Століття тому в Україні налічувалося близько 19 тисяч кооперативів [8, с.4], і вони були незрівнянно масовішими та впливовішими.

Слід зауважити, що на початку ХХ ст. українська кооперація, за свідченням відомого вченого-економіста й теоретика кооперації та громадського діяча М.І. Туган-Барановського, відіграла в громадському житті винятково важливу роль і була єдиним дійсно масовим громадським рухом [9, с.324]. Кооперативний рух мав широку соціальну базу: у кооперативах різних видів на початку 1917 року брало участь більше половини населення країни [9, с.297]. Напередодні більшовицького перевороту кооперативні організації були багаточисельними, масовими, економічно потужними, мали розвинену інфраструктуру по всій країні. Важливо й те, що на початку ХХ ст. в українській кооперації все виразніше виступали риси, пов'язані з розвитком національної свідомості, з визвольною ідеєю української нації [10, с.16].

Кооперативна громадськість в Україні поставилася до радянської влади негативно, що бі-

льшовики усвідомлювали як серйозну перешкоду до реалізації своїх політичних намірів. Ситуація ускладнювалася тим, що кооперативний рух в Україні в роки визвольних змагань став доволі організованим. У 1917–1918 роках відбулися три вільні всеукраїнські кооперативні з'їзди. Восени 1918 року почав діяти міжкооперативний орган – Центральний український кооперативний комітет. Один із більшовицьких лідерів Д.З. Мануїльський небезпідставно, як видно з наведеного вище, обурювався: "Нестерпне таке становище, при якому приватна організація встає на шлях конкуренції з робітничо-селянською державою..." [11, арк.4]. "Ніде питання про оволодіння кооперацією, – стверджував він у статті в газеті "Комуніст" від 19.05.1920 року, – не уявляється таким гострим і невідкладним завданням, як у нас в Україні, й ніде водночас воно не становить більше складності й заплутаності, як у тій же Україні, де національний український рух, з одного боку, і зародження справжнього українського капіталізму й української буржуазії, з другого, відбувалися у формі української кооперації" [11, арк.1]. Більшовицький функціонер констатував, що в Україні "немає жодного великого села, в якому б ця кооперація не мала своєї філії. Вона має десятки тисяч агентів в особі народних учителів, сільського духівництва і тієї інтелігенції, яка родом своїх занять пов'язана з українським селом" [11, арк.1]. Для держави диктатури пролетаріату, налаштованої реалізувати у взаємодії з громадянським суспільством тільки один сценарій – свій власний – таке становище було принципово неприйнятним.

Деформація правового поля діяльності української кооперації: російська "матриця"

Законодавче поле, в якому відбулася зустріч української кооперації та більшовицької влади, сформувалось навколо першого універсального російського кооперативного закону, ухваленого скинутим більшовиками Тимчасовим урядом 20.03.1917 року під назвою "Положення про кооперативні товариства та їх спілки" [12]. Цей законодавчий акт розроблявся ще в дореволюційний період переважно представниками кооперативної громадськості, просувався у роки світової війни прибічниками кооперації у російській Державній думі та був дуже ліберальним за змістом.

Принципи, на яких будувалися відносини радянської влади з кооперацією, були вироблені й одержали законодавче закріплення вже в перші

роки існування комуністичного режиму. Визначальною тенденцією розвитку радянської юридичної дійсності було звуження сфери застосування норм приватного права та розширення сфери застосування норм публічного права для захисту, насамперед, інтересів диктаторської держави.

Ще до утвердження свого панування в Україні більшовики апробували свої підходи до використання та реорганізації кооперації на російських теренах. Різними державними органами РСФРР було видано десятки нормативно-правових актів (декретів, постанов, інструкцій, об'єднань тощо) з питань регулювання діяльності кооперативних організацій.

Становлення радянського права в Україні слідувало за перемогами Червоної армії на українських землях. Основний принцип формування законодавства УСРР полягав у дублюванні в Україні законодавчих актів РСФРР. Поширення на Україну дії найважливіших законодавчих актів про кооперацію РСФРР активно й системно почалося у 1920 році. Для керівництва реорганізацією української кооперації спеціальним декретом РНК при Наркомпроді УСРР 06.04.1920 року було утворено так званий "Кооперативний комітет УСРР" [13]. Головою Комітету був призначений російський функціонер-комуніст І.А. Саммер.

У квітні 1920 року ЦК КП(б)У опублікував тези "Завдання комуністів щодо кооперації України", в яких було викладено програму політичного завоювання кооперації. У тезах зазначалося, що для використання кооперації у здійсненні продовольчої політики радянської влади необхідно витіснити з її керівних органів "антирадянські елементи", підготувати кадри кооператорів-комуністів, створити єдиний центр української кооперації, який би входив до складу російського Центросоюзу на основі загальної угоди між економічними органами РСФРР і УСРР, провести реорганізацію кооперативної системи на місцях.

Приведення кооперативного законодавства України у відповідність із російським розпочалося на початку 1920 року. 07.05.1920 року з'явилася постанова Наркомпроду УСРР "Про єдині робітничо-селянські споживчі товариства" [14]. У ній йшлося про застосування в Україні російського антикооперативного декрету від 20.03.1919 року. За цим законодавчим актом споживчі кооперативи в Україні фактично втрачали свою кооперативну ідентичність і перетворювались з вільних громадсько-господарських організацій на складову державного механізму.

Російсько-більшовицький "троянський кінь" в українській кооперації

Ключовою ланкою механізму реалізації законодавчих актів, спрямованих на реорганізацію української кооперації за російським сценарієм, було створення єдиного кооперативного центру України на зразок російського Центросоюзу. На той час в Україні діяло декілька об'єднань, що претендували на домінуючу роль (Дніпросоюз, ПОЮР, Централ, Українбанк, Укрстрахсоюз та інші). Керівники українських кооперативних спілок спробували створити всеукраїнський центр з власної ініціативи і тим самим випередити більшовиків – не допустити створення кооперативного центру, який би підпорядковувався російському Центросоюзові. Було вироблено проект статуту Центроспілки, що мала об'єднувати українські кооперативні центри (Дніпросоюз, Українбанк, Централ, Укрстрахсоюз, Книгоспілка) на федеративних засадах.

14.05.1920 року на засіданні Кооперативного комітету УСРР розглядалося питання про ставлення до української Центроспілки. В ухваленій постанові вона була визнана "організацією, що не відповідає інтересам пролетаріату та незаможного селянства й суперечить кооперативному будівництву на засадах декрету від 20 березня, який зараз реалізується", а тому оголошувалася розпущеною [15, арк.36]. Кооперативний комітет визнав необхідним розпочати роботу з організації в Україні єдиного центру кооперації на основі принципів, які не суперечать політиці радянського уряду [15, арк.35]. Була створена комісія для проведення підготовчої роботи. Діяльність комісії завершилася постановою Кооперативного комітету РНК УСРР "Про Український Центр споживчої кооперації", якою було затверджено створення в Україні Вукопспілки від 17.06.1920 року № 7 [16].

Таким чином, всеукраїнський кооперативний центр було створено "згори" розпорядженням уряду, з одночасною ліквідацією діючих українських кооперативних центрів. Представництво старої української кооперації в правлінні Вукопспілки було зведено до незначної меншості. Вукопспілка у відносинах з низовою кооперацією виступала не як сервісна інституція, створена на засадах делегування повноважень знизу до гори, а як представник диктаторської держави, наділений останньою деякими публічними функціями. Тобто, цей центр на мав кооперативної природи і став провідником волі більшовицької партії в українській кооперації.

Головним після створення Вукопспілки кроком радянської влади стало об'єднання навколо одержавленої споживчої інших видів кооперації. Декретом "Про об'єднання всіх видів кооперативних організацій" від 10.08.1920 року РНК УСРР поширила на Україну дію аналогічного декрету РСФРР [17].

Після ліквідації вищих спілкових організаційно-господарських структур кооперації та створення Вукопспілки і губернських спілок розпочалася реорганізація низових ланок кооперативної мережі (окремих товариств та їх дрібнорайонних спілок). Проте, планована на кілька місяців 1920 року реорганізація кооперації України на практиці тривала понад рік і так і не була завершена на час впровадження нової економічної політики. Об'єднуючи в своїх лавах заможне селянство, сільську інтелігенцію й духовенство, кооперація підтримувала незадоволення селян політикою "воєнного комунізму".

Найгіршим із соціокультурного погляду наслідком більшовицької реорганізації кооперації було збайдужіння населення до кооперативної діяльності та кооперативної ідеї, яке торкнулося навіть давніх членів кооперативів. Адже замість добровільного членства було запроваджено примусову "приписку" населення до створених за рішенням влади "єдиних споживчих товариств", повністю залежних у своїй діяльності від державного апарату. Різниця між кооперативом і державним підприємством була нівельована. Важливий для України інститут громадянського суспільства зазнав нищівного удару, а засобом для цього стало законодавство.

Доля української кооперації в ці роки була тісно пов'язана з долею української національної державності й національної культури. Кризовий стан наймасовішого громадського руху – кооперативного й незавершеність процесу формування громадянського суспільства загалом у доволі сприятливих для створення національної держави умовах спричинилися до загибелі самостійної української держави.

Трансформація російського кооперативного законодавства під впливом політики "воєнного комунізму", його рецепція й застосування в радянській Україні призвели до повного одержавлення української споживчої кооперації (вона зберігала лише деякі зовнішні кооперативні ознаки) й фактичного знищення кредитної та сільськогосподарської кооперації. Акти радянського кооперативного законодавства мали як антикооперативний, так і антиправовий зміст, оскільки їх ідейним підґрунтям було невизнання

фундаментальних принципів кооперації й заперечення права як "буржуазного" явища (насамперед, приватного права).

Кооперація в умовах нової економічної політики

"Дозована" лібералізація доби НЕПу, як відомо, стала тактичним маневром комуністичної верхівки в умовах, несприятливих для негайної реалізації партійної програми насильницького перетворення суспільства. Одержавлена кооперація знову була використана як "троянський кінь", але вже у значно більшому масштабі "дозовано" ринкової економіки. Головним її конкурентом на "перегонах" ідеологами режиму був призначений приватний капітал ("приватник"). Кооперація одержала від держави величезні матеріальні ресурси й іншу допомогу задля перемоги в цьому зрежисованому згори змаганні.

Законодавче забезпечення цього процесу створювалося доволі спонтанно. Принаймні, таким воно здавалося безпосереднім його учасникам, частково представленим "старою" кооперативною інтелігенцією, якій вдалося пережити першу хвилю репресій. Владна ліберальна риторика вкупі з передсмертними "прозріннями" В.І. Леніна щодо майбутнього кооперації (їдеться, по суті, про "творчо" пристосовану більшовицьким лідером до реалій початкового періоду непу створеної відомими теоретиками кооперації концепції "кооперативної республіки") вселяли досвідченим кооператорам надію на відновлення справжньої кооперації та спонукали їх до творчої законопроектної роботи.

Основними її віхами стало:

- формування нового кооперативного законодавства УСРР в умовах переходу від політики "воєнного комунізму" до НЕПу (1921–1923 роки);
- подальший розвиток республіканського й становлення загальносоюзного кооперативного законодавства в умовах зміцнення ринкових засад в економіці (1924–1926 роки);
- завершення формування кооперативного законодавства СРСР в умовах посилення планових засад в економіці й згортання НЕПу (1926–1929 роки).

Події останнього етапу відбувалися всупереч сподіванням і намірам прибічників кооперативної ідеї, які навіть у владних інстанціях намагалися торувати власний шлях української радянської кооперації, відмінний від російського (Конституція СРСР створювали для цього правові передумови). Втім органи влади УСРР на всіх етапах зазначеного періоду змушені були

дублювати законодавчі акти РСФРР. Це була неприхована рецепція, освячена політико-ідеологічно та забезпечена дисципліною в лавах членів правлячої партії. Разом із тим, з формуванням кооперативного законодавства СРСР колізії між союзними і республіканськими законами про кооперацію виявилися досить чітко та конфлікти на цьому ґрунті були доволі гострими. Вони долалися на користь подальшої загальносоюзної уніфікації та посилення централістських тенденцій у розвитку законодавчого регулювання кооперації.

Радянське кооперативне законодавство 1920-х років було великим за обсягом, складним за структурою і динамічним за змістом. Етапи його розвитку відображали генезис системи радянського законодавства в цілому. Найхарактернішими рисами цього розвитку відповідно були поступова загальносоюзна уніфікація та цілеспрямоване посилення публічно-правових засад у його змісті.

Зміни правового статусу кооперативів окремих видів на етапі згорання непу відбувалися на тлі прискороеного руйнування фундаментальних засад кооперативного руху юридичними й іншими засобами. Адміністративно-командний тиск найгостріше відчула кредитна й сільськогосподарська галузі кооперації. Перша наприкінці десятиліття припинила своє існування юридично, другу в основній її частині (обслуговуюча кооперація) спіткала така ж доля, а інша її частина (виробнича кооперація) фактично втратила риси кооперативності. Споживчі й промислові кооперативи продовжували існувати в деформованому вигляді, відрізняючись від державних підприємств лише деякими формально-юридичними ознаками.

Висновки

1. Кооперативи є господарсько-громадськими організаціями, що належать до інститутів громадянського суспільства. Хоча українське громадянське суспільство і сьогодні залишається слабо інституалізованим, воно має давнє історичне коріння, тісно пов'язане з кооперативним рухом. У роки першої світової війни кооперація в Україні як найбільш масовий і організований суспільний рух відіграла визначальну роль у становленні громадянського суспільства, закладенні його соціально-економічних підвалин. Кооперативи, задовольняючи матеріальні потреби своїх членів, виступали водночас і школою самодіяльності, самоврядування, економічного виховання.

2. За наявності розвинених інститутів демократії центральною сферою взаємодії кооперативних організацій і держави виступає законо-

давство: за його допомогою кооперативи обмежують сферу втручання владних органів у власні справи і забезпечують охорону і захист кооперативних відносин від протиправних посягань; держава використовує цей інструмент для захисту загальносуспільних інтересів, не виходячи при цьому за межі партнерської моделі відносин з кооперативним рухом.

3. Диктаторська природа радянської держави, що стала інституційним утіленням російського комунізму, унеможливила цивілізований, партнерський характер її взаємодії з кооперацією. Швидка реорганізація кооперації на засадах комуністичної доктрини в роки "воєнного комунізму" стала можливою завдяки насильницьким методам здійснення державної політики, а також через внутрішнє послаблення кооперативного руху, що відбувалося в роки першої світової війни і революції одночасно зі стрімким чисельним зростанням кооперативів. Фактично у 1920 р. більшовики здійснили рейдерське захоплення українських кооперативних структур, не схильних до співпраці з владою на її умовах. Оскільки це захоплення відбувалося в масштабах багатомільйонної країни, то є підстави трактувати зазначені події як війну (репресивний аспект цієї політики належним чином відображений в історіографії). Тактика нищення опору противника зсередини виявилася цілком ефективною. У результаті більшовицької реорганізації українська кооперація спочатку втратила власне керівництво, а потім – свою приватно-правову природу, господарську та організаційну самостійність і перетворилася на додаток до державно-господарського механізму.

4. З проголошенням НЕПу не відбулося відмови радянської влади від принципів засад політики щодо кооперації, вироблених в роки "воєнного комунізму" – вони лише були пристосовані до нових економічних умов. На етапі згорання НЕПу кооперація як явище ринкової економіки мала припинити своє існування або продовжити його в деформованому вигляді, як це сталося зі споживчими товариствами, що перетворилися на додаток до колгоспно-кріпосницької системи.

5. Знищення кооперації в СРСР на межі 20–30-х років можна розглядати як викорінення паростків громадянського суспільства, руйнування державою однієї з головних перешкод на шляху переходу до тоталітарної моделі організації влади. Всі зазначені тенденції та події чітко віддзеркалюються в радянському кооперативному законодавстві.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє про відсутність будь-якого конфлікту інтересів.

Вираз вдячності

Дослідження не отримало конкретного гранту з будь-якого фінансового агентства в державному, комерційному або некомерційному секторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Крижанівський Ф. Радянське кооперативне законодавство. Харків: Державне видавництво України, 1928. 243 с.
2. Totomianz V. Internacionales Handwörterbuch des Genossenschaftswesens. Berlin, 1928. 300 s.
3. Кульчицький С. В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928). К.: Основи, 1996. 396 с.
4. Марочко В. І. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.). К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. 217 с.
5. Paul Robert Magocsi. A History of Ukraine. Toronto: University of Toronto Press, 1996. 880 p.
6. What is a cooperative? / International Cooperative Alliance. URL: <https://www.ica.coop/en/cooperatives/what-is-a-cooperative> (дата звернення: 24.02.2020).
7. Кількість юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання / Офіційний сайт державної служби статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 24.02.2020).
8. Генкин А. Партия и кооперация. *Кооперативне будівництво*. 01.12.1927. № 23. С. 3–13.
9. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации. М.: Экономика, 1989. 496 с.
10. Мацієвич К. Кооперація і національне відродження. *Українська кооперація*. 1918. Липень. Кн. 1. С. 14–18.
11. Мануїльський Д. Про українську кооперацію / Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 20. Спр. 378.
12. Положение о кооперативных товариществах и их союзах: постановление Временного Правительства от 20.03.1917 г. *Собрание узаконений и распоряжений правительства*. Отд. I. 1917. № 72. Ст. 414. С. 613–625.
13. Об учреждении кооперативного комитета Украины: декрет СНК от 06.04.1920 г. *Собрание узаконений и распоряжений РКПУ*. 1920. № 7. Ст. 111. С. 150–151.
14. О единых рабоче-крестьянских обществах потребителей: постановление Народного Комиссара продовольствия от 07.05.1920 г. *Собрание узаконений и распоряжений РКПУ*. 1920. № 12. Ст. 223. С. 300–302.
15. Постанова Кооперативного комітету про український центр споживчої кооперації / Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 271. Оп. 1. Спр. 4.
16. Об украинском центре потребительской кооперации: постановление Кооперативного комитета от 17.06.1920 № 7. *Собрание узаконений и распоряжений РКПУ*. 1920. № 17. Ст. 325. С. 478–479.
17. Об объединении всех видов кооперативных организаций: постановление СНК от 10.08.1920 г. *Собрание узаконений и распоряжений РКПУ*. 1920. № 22. Ст. 451. С. 654.

REFERENCES

1. Kryzhanivskiy, F. (1928). *Radianske kooperatyvne zakonodavstvo* [Soviet cooperative legislation]. Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy (in Ukr.).
2. Totomianz, V. (1928). Internacionales Handwörterbuch des Genossenschaftswesens. Berlin, 300 s.
3. Kulchytskyi, S.V. (1996). *Komunizm v Ukraini: pershe desiatyrichchia (1919–1928)* [Communism in Ukraine: The First Decade (1919–1928)]. Kyiv: Osnovy, 396 p.
4. Marochko V.I. (1995). *Ukrainska selianska kooperatsiia. Istoryko-teoretychnyi aspekt (1861–1929 rr.)*. [Ukrainian Peasant Cooperative. Historical-theoretical aspect (1861–1929)]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy (in Ukr.).
5. Magocsi, Paul Robert (1996). A History of Ukraine. Toronto: University of Toronto Press, 880 pp.
6. What is a cooperative? Official website International Co-operative Alliance. Retrieved from: <https://www.ica.coop/en/cooperatives/what-is-a-cooperative>.
7. *Kil'kist' yurydychnykh osib za orhanizatsiyno-pravovymy formamy hospodaryuvannya* [Number of legal entities by organizational and legal forms of management]. Ofitsiynyy sayt derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny. (n.d.). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukr.).
8. Genkin, A. (1927). Partiya i kooperaciya [Party and cooperation]. *Kooperatyvne budivnytstvo*, (23). 3–13 (in Russ.).
9. Tugan-Baranovskij, M. I. (1989). *Social'nye osnovy kooperacii* [Social foundations of cooperation]. Moskva: Ekonomika (in Russ.).

10. Matsiievych, K. (1918). Kooperatsiia i natsionalne vidrodzhennia [Cooperation and national revival]. *Ukrainska kooperatsiia*, (1), 14–18 (in Ukr.).
11. Manuil'skyi, D. *Pro ukrainsku kooperatsiiu* [About Ukrainian cooperation]. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy. Fund 1, description 20, case 378 (in Russ.).
12. Polozhenie o kooperativnykh tovarishchestvah i ih soyuzah [Regulation on cooperative partnerships and their unions]. Postanovlenie Vremennogo Pravitel'stva (20.03.1917). *Sobranie uzakonenij i rasporyazhenij pravitel'stva*, (72). 414 (in Russ.).
13. Ob uchrezhdenii kooperativnogo komiteta Ukrainy [On the establishment of a cooperative committee of Ukraine]. Dekret SNK (06.04.1920). *Sobranie uzakonenij i rasporyazhenij Raboche-krest'yanskogo pravitel'stva Ukrainy*, (7). 111 (in Russ.).
14. O edinykh roboche-krest'yanskikh obshchestvah potrebitel'ev [On Unified Workers 'and Peasants' Consumer Societies]. Postanovlenie Narodnogo Komissara prodovol'stviya (07.05.1920). *Sobranie uzakonenij i rasporyazhenij Raboche-krest'yanskogo pravitel'stva Ukrainy*, (12). 223 (in Russ.).
15. *Postanova Kooperativnogo komiteta pro ukrainskyi tsentr spozhyvchoi kooperatsii* [Resolution of the Cooperative Committee on the Ukrainian Consumer Cooperative Center] / Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlyady ta upravlinnia Ukrainy. Fund 271, description 1, case 4 (in Russ.).
16. Ob ukrainskom centre potrebitel'skoj kooperatsii [On the Ukrainian Center for Consumer Cooperation]. Postanovlenie Kooperativnogo komiteta (17.06.1920 No 7). *Sobranie uzakonenij i rasporyazhenij Raboche-krest'yanskogo pravitel'stva Ukrainy*, (17), 325 (in Russ.).
17. Ob ob'edinenii vsekh vidov kooperativnykh organizatsij [On the unification of all types of cooperative organizations]. Postanovlenie SNK (10.08.1920). *Sobranie uzakonenij i rasporyazhenij Raboche-krest'yanskogo pravitel'stva Ukrainy*, (22). 451 (in Russ.).

ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАТТЮ (ARTICLE INFO)

Published in:

Форум права: 60 pp. 21–28.

Received: 05.02.2020

Accepted: 24.02.2020

Published: 26.02.2020

Related identifiers:
[10.5281/zenodo.3577550](https://zenodo.org/doi/10.5281/zenodo.3577550)
http://forumprava.pp.ua/files/021-028-2020-1-FP-Gladky_5.pdf
http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2020_1_5.pdf
Cite as:

Гладкий, С. О. (2020). Законодавство як дзеркало протистояння більшовицької влади та української кооперації (1920-ті роки). Форум Права, 60(1), 21–28. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3577550>.

License (for files):

Creative Commons Attribution 4.0 International

Gladky, S. A. (2020). Zakonodavstvo yak dzerkalo protystoyannya bil'shovyts'koyi vlyady ta ukrayins'koyi kooperatsiyi (1920-ti roky) [Legislation as a Mirror of the Confrontation Between Bolshevik Power and Ukrainian Cooperation (1920s)]. *Forum Prava*, 60(1). 21–28. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3577550>.